

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

Former ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2023/11/18

Başörtülü Muhafazakar Kadınların Değişen Yaşam Biçimlerinin Serbest Zaman Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi

*Analyzing of the Changing Lifestyles of Conservative Headscarved Women in
Context of Leisure Time*

Zülal ASANATUCİ

Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi
Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Sociology of Religion
Van, Türkiye

zulalasanatuci@yyu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8721-9579

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 02 Ocak/January 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 26 Mart/March 2023

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2023

Bu makale 2022 yılında Prof. Dr. Halil Aydınalp danışmanlığında hazırlanan “Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Algısı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Atıf | Cite as

Asanatuci, Zülal. “Başörtülü Muhafazakar Kadınların Değişen Yaşam Biçimlerinin Serbest Zaman Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi”. *Van İlahiyat Dergisi* 11/18 (Haziran 2023), 27-39. <https://doi.org/10.54893/vanid.1228272>

Asanatuci, Zülal. “Analyzing of the Changing Lifestyles of Conservative Headscarved Women in Context of Leisure Time”. *Van Journal of Divinity* 11/18 (June 2023), 27-39. <https://doi.org/10.54893/vanid.1228272>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Başörtülü Muhafazakâr Kadınların Değişen Yaşam Biçimlerinin Serbest Zaman Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi*

Öz

Türkiye’de, özellikle 1980’li yıllarla birlikte yaşanan toplumsal değişimler, bireylerin hayatlarında da geri döndürülemez bir farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu dönemden itibaren, değişen siyasi yapının da etkisiyle dünya çapındaki ekonomik küreselleşmenin etkisi altına giren Türkiye, bir tüketim toplumu olma yolunda hızla ilerlemeye başlamıştır. Yeni benimsenmeye başlanan sosyal yapı içerisinde gerek bireysel gerekse toplumsal alanda yaşanan farklılaşmaların en dikkat çekici olanlarından biri, Türk toplumunda genellikle hayatını dinî kurallar çerçevesinde sürdürmeye özen gösteren bireylerin yaşantılarında ortaya çıkmıştır. Bu anlamda değişen toplumsal yapı, Türk toplumunda muhafazakar olarak nitelendirilen dindar kesimin, dindarlık ile modernitenin bir aradalığı çerçevesinde yorumlanabilecek, bir diğer deyişle sekülerleşme teorilerinden biri olan eklektik paradigma ile büyük ölçüde örtüşen, yeni bir yaşam tarzı geliştirmelerine neden olmuştur. Bu yeni yaşam biçimi özellikle, bireylerin gündelik hayat içerisinde gerçekleştirdikleri serbest zaman faaliyetlerinde görünür hale gelmektedir. Serbest zaman en temel haliyle, günümüzde ekonomik kazanç elde etme amacı olmaksızın, bireylerin dinlenme, eğlenme, kendine vakit ayırma gibi genellikle maddi harcamanın yapıldığı ve bu anlamda tüketim çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerin söz konusu olduğu zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla serbest zamanı, tüketimden ayrı düşünmek olanaksızdır. Nitekim bu araştırmada muhafazakar kesimin yaşam biçimindeki değişimi anlayabilmek amacıyla, maddi manevi tüketimin yapılabildiği serbest zamanlar, başörtülü kadın örneklemini üzerinden gerçekleştirilen alan araştırması ile incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırmayı gerçekleştirmek üzere oluşturulan Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Eğilimi Ölçeği, İstanbul’da yaşayan, en az 15 yaşında, kendisini dindar olarak tanımlayan 706 başörtülü kadın bireye uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizleri Smart PLS Version 3.3.2. ve IBM SPSS Statistics 26 paket programlarında gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi ile, araştırmaya katılan başörtülü muhafazakar kadınların serbest zaman faaliyetlerinde bir sekülerleşme yaşayıp yaşamadıkları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Muhafazakarlık, Başörtüsü, Serbest Zaman, Tüketim.

Analyzing of the Changing Lifestyles of Conservative Headscarved Women in Context of Leisure Time

Abstract

Social changes in Turkey, especially with the 1980s, brought along an irreversible differentiation in the lives of individuals. One of the most striking of these differentiations has emerged in the lives of individuals who generally take care to live according to the religious rules. In this sense, the changing social structure has caused the religious segment, which is described as conservative in Turkish society, to develop a new lifestyle that can be interpreted within the framework of the coexistence of religiosity and modernity, in other words, which largely coincides with the eclectic paradigm, which is one of the secularization theories. This new way of life becomes visible especially in the leisure time activities of individuals in daily life practices. Today, leisure time appears as the time period in which individuals generally spend money, such as resting, having fun, spending time for themselves, and in this sense, activities based on consumption. Therefore, it is impossible to think of leisure time separately from consumption. As a matter of fact, in this study, a field study was conducted on a sample of headscarved women in order to understand the changes in the lifestyle of the conservative individuals. The Leisure Time Tendency Scale for Headscarved Women, which was created to carry out the research, was applied to 706 headscarved female individuals living in Istanbul, at least 15 years old, who defined themselves as religious. The data obtained from the field has been analyzed by Smart PLS Version 3.3.2. and IBM SPSS Statistics 26 package programs. With the analysis of the data, it has tried to be understood whether conservative women with headscarf participating in this research experience a secularization in their leisure time activities.

Keywords: Sociology of Religion, Conservatism, Headscarf, Leisure Time, Consumption.

* Bu makale 2022 yılında Prof. Dr. Halil Aydınalp danışmanlığında hazırlanan “Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Algısı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

On sekizinci yüzyılda Avrupa’da Fransız ve Sanayi Devrimleri ile başlayan modernleşme süreci, zaman içerisinde tüm toplumları etkisi altına almış ve gerek bireysel gerekse toplumsal alanda geri döndürülemez bir etki alanı oluşturmuştur. Yaşanan bu geniş çaplı devrimler ile o tarihe dek tüm Avrupa’yı etkisi altına almış olan kilise ve din, bu dönüşümlerle birlikte meşruiyetini önemli ölçüde yitirmiştir. Temeli Aydınlanmaya dek uzanan bu süreç, dünyevi olanla aşkın olan arasında bir ayrım yapılması gerektiğini öngörmüş, bu dönemden itibaren modernleşme ile dindarlık, aralarında dikotomik bir ilişki olan iki önemli kavram olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Türk toplumu içerisinde kendisini dindar olarak tanımlayan başörtülü kadınların modern yaşama uyum süreçleri, serbest zaman kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de yaşanan modernleşme sürecinin kendisini dindar olarak tanımlayan başörtülü kadınları etkisi altına aldığı varsayımının gerçekleşip gerçekleşmediği, gerçekleşti ise bu durumun ne şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Başörtülü kadınların toplumsal hayatta görünürlüklerinin artması ve kamusal alandaki varoluş biçimlerinin incelenmesi konusunda, çalışmamızla benzer birtakım eserler bulunmaktadır. Bu anlamda Göle’nin “İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri (2000)” isimli çalışması, başörtülü kadınların kamusal alanlarda görünür olmaları konusuna değinen ilk eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başörtülü kadınların dindar görünümünü muhafaza ederek modern toplumsal hayata katılımlarını melez bir görüntü sergiledikleri şeklinde ifade eden Göle’nin bu çalışmasının, başörtülü kadınların modern yaşamın dayattığı değerleri içselleştirme biçimlerinin, din ve modernitenin bir aradalığını ifade eden eklektik paradigma çerçevesinde incelendiği göz önünde bulundurulduğunda, çalışmamızla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Özbolat’ın “Kapitalizme Eklemlenme (2015)” isimli çalışması da benzer şekilde örnek gösterilebilecek niteliktedir. Özbolat bu çalışmasında orta sınıfa mensup dindar kadınların tesettürlü olmakla birlikte, seküler bireylerin yaşam tarzlarını tüketim olgusu bağlamında içselleştirmiş olduklarını ifade etmektedir. Modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin dindar bireylerin yaşamlarına olan etkisini incelemesi bakımından çalışmamızla benzer yönleri bulunmakla birlikte konuyu tüketim olgusu temelinde ele almış olmasıyla, araştırmamızdan farklılaştığı söylenebilir. Konumuzla alakalı örnek olarak gösterilebilecek bir başka çalışma ise Hacıoğlu’nun “Sekülerlik ve Muhafazakar Kadın (2017)” isimli çalışmasıdır. Hacıoğlu bu çalışmasında muhafazakar kadınların yaşamlarında meydana gelen değişimlere odaklanmış, muhafazakar kesime mensup kadınlar ile seküler kesime mensup kadınların yaşam tarzlarını karşılaştırmıştır. Araştırma öznesi olarak muhafazakar kadınlarla çalışmış olması ve yaşam tarzlarındaki değişimi sekülerleşme süreci bağlamında değerlendirmeye tabi tutması bakımından, çalışmamızla benzer özellikler gösterdiği söylenebilir. Ancak bizim araştırmamızda örneklem grup olarak başörtülü muhafazakar kadınlar seçilmiş ve Hacıoğlu’nun kullandığı derinlemesine mülakat yönteminden farklı olarak anket yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın esas amacı, başörtülü muhafazakar kadınların modernleşmeye uyum sağlayarak, toplumsal alanda yer edinip görünür olmak amacıyla bu olguyu içselleştirdiklerinin ortaya konulmasıdır. Özellikle modern toplumda, her bireyin olduğu gibi başörtülü kadınların da yaşam tarzlarında önemli farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bu çerçevede araştırma, başörtülü kadınların yaşadıkları bu farklılaşmayı serbest zaman kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, belirlenen bir konuyla alakalı katılımcıların görüş ve düşüncelerini anlamaya yönelik ifadelerin kullanıldığı ve diğer yöntemlere kıyasla daha geniş örneklemelere uygulanan², nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeli kullanılmıştır. Bu anlamda başörtülü kadınların modern toplumsal hayata uyum süreçleri ile modern değerleri içselleştirme biçimlerini incelemek

² Şener Büyüköztürk vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 184.

amacıyla, Asanatici ve Aydınalp tarafından geliştirilen “Başörtülü Muhafazakâr Kadınlarda Serbest Zaman Eğilimi”³ isimli ölçek, İstanbul’da yaşayan, kendisini dindar olarak tanımlayan, toplamda 706 başörtülü kadın bireye, 2022 yılı içerisinde uygulanmıştır. Araştırmanın öznesi olan başörtülü kadın örnekleme ise olasılığa dayalı olmayan örnekleme çeşitlerinden uygun örnekleme (araştırmacının çevresinden seçtiği örneklem), amaçlı örnekleme (istenilen özellikleri taşıdığı varsayılan örneklem) ve kartopu örnekleme (bir örneklem grup aracılığıyla diğer örneklemlere ulaşma) yöntemleri kullanılarak seçilmiştir.

1. Türk Toplumunda Modernleşme ve Kamusal Alanda Başörtülü Kadın

Dünya genelinde diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye de kendi tarihsel arkaplanı ve kendine has toplumsal dokusu doğrultusunda bir modernleşme süreci yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Özellikle, Tanzimat Dönemi’nden itibaren hızlı bir modernleşme sürecine giren Türk toplumunda modernleşme, Batıya yönelme, bürokratikleşme ve sanayileşme gibi süreçleri de beraberinde getirmiştir.⁴ Yine modernleşme süreciyle birlikte adından söz ettiren sekülerleşme olgusu ile birlikte Türk toplumunda, özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren önemli toplumsal değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda Türk toplumunda gerçekleşen modernleşme süreci ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, modernizm ile dinin öteden beri bir mücadele içerisinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Cumhuriyet öncesi dönem, ulemanın yasama, yürütme ve yargı alanlarında otorite olarak söz sahibi olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ Yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde devlet otoritesini güçlendirmek amacıyla ulema sınıfının yetkisini dinî alanla sınırlandırmak, öncelikli bir hal almıştır. Dolayısıyla dinin etki alanını sınırlandırmak amacıyla gerçekleştirilen bu tarz yenilikler gerek bireysel gerekse toplumsal alanda muhafazakar tepkilerle karşılanmıştır.

Türk toplumunda kadının, özellikle başörtülü kadının kamusal alandaki konumuna bakıldığında ise gerek sosyoloji bilimi içerisinde gerek kamusal-siyasal alanda öteden beri önemli bir tartışma alanının var olduğu görülmektedir. Konumuz çerçevesinde özellikle Cumhuriyet Dönemi modernleşmesine bakıldığında kadınların ön planda olması, kültür ve yaşam tarzı bakımından batı toplumlarına onlardan farklı olmadığımız mesajı verilmesi şeklinde nitelendirilebilir. Sancar’ın da belirttiği gibi modern Türk kadını simgesi, eşit vatandaşlık statüsünden ziyade Türk toplumunun modernleştiğini dünyaya sergileyen bir kültür göstergesi ve sembolü haline gelmiştir.⁶ Kadın meselesi, esasen Tanzimat’tan itibaren Batılılaşma sürecinin en temel meselelerinden biri olmuştur. Bu bağlamda Anadolu kadını bir yandan İslamiyet’in taassubundan kurtulurken aynı zamanda modernleşecektir.⁷ Bu çerçevede 1960’lı yıllara kadar dini simgeleyen kıyafetlerden arınmış kadın imgesinin görünür olduğu, başörtülü kadınların ise toplumsal alanlarda fazla görünür olmadığı bir süreç yaşandığından söz edilebilir. Ancak bu noktada tek parti döneminde gerçekleştirilen batılılaşma faaliyetlerinin salt kadınların dinî anlam içeren kıyafetlerinden vazgeçmeleri gerektiği düşüncesi üzerine inşa edildiğini ifade etmek, yerinde bir yaklaşım olmayacaktır. Zira Atatürk, kadınların örtünmeleri ile alakalı onları toplumsal hayattan soyutlamayacak tarzda bir örtünme tarzının benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸

Konumuz çerçevesinde başörtülü kadınların kamusal alanda görünür olmaya başlamaları, “modern” Türk toplumunda öteden beri gerilimli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de çok partili döneme geçiş sürecinden sonra, özellikle 1980’li yılların başından itibaren tesettürlü kadınların yoğun bir biçimde kamusal alanda yer almaya başladıkları görülmektedir. Din ile ilişkilendirilen simgelerin toplumsal hayat içerisinde görünür olması, dindar kesim tarafından dinin de modern toplum içerisinde yer alabileceği şeklinde değerlendirilirken, seküler kesim tarafından modernliğe ve laik devlet yapısına

³ Bkz. Zülal Asanatici, *Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Algısı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

⁴ Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*, çev. Gamze Türkoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 57.

⁵ Ejder Okumuş, *Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi Din-Devlet İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 97.

⁶ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 112.

⁷ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 91.

⁸ Nurullah Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2009), 215.

aykırı bir durum, adeta bir tehdit olarak görülmektedir.⁹ Bu noktadan hareketle sekülerleşme teorileri kapsamında modernleşme ile birlikte dinin, özellikle toplumsal alanda gerileyeceği tezinin¹⁰, Türk toplum yapısını açıklama noktasında yetersiz kaldığını ifade etmek mümkündür. Kuşkusuz dünya genelinde olduğu gibi Türk toplumunda yaşanan modernleşme süreci de toplumsal kurumların rasyonelleşmesi ve artan bireyselleşme ile dindarlığın daha bireysel yaşanması şeklindeki düşünceleri beraberinde getirmiştir.¹¹ Ancak çok partili döneme geçilmesiyle birlikte başörtülü kadınların, dindar kimliklerini koruyarak toplumsal alanlarda görünür olmaya başlaması ve bu durumun 80'li yıllar itibariyle artış göstermesi, mevcut durumun farklılaştığına işaret etmektedir. Yine 80'li yıllardan itibaren şehirleşme oranının da artışıyla birlikte İslamî kesim de sürece eklenmiş; din ile modernitenin bir arada yaşayan olgular olduğu görüşü önem kazanmıştır. Geçmiş dönemlerde Batı kökenli olduğu gerekçesiyle kutlanılmasına karşı çıkılan günlerin bu dönemden itibaren İslamî kesim tarafından da kutlanmaya başlanması, değişen tatil alışkanlıkları ve tesettürlü kadınlar tarafından kullanılan yeni bir kıyafet modasının ortaya çıkışı gibi durumlar, bu konuyla ilgili önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Klasik sekülerleşme paradigmasını bu bağlamda değerlendiren Köse, bu paradigmanın Türkiye'de gerçekleşmediğini ve dinin modernleşen toplum yapısı içerisinde de varlığını sürdürmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Zira toplumdaki dindar bireylerin, konumuz bağlamında başörtülü muhafazakar kadınların, toplumsal düzlemdeki değişikliklere ayak uydurarak modern süreçlere, bireysel yaşamlarındaki farklılıkların da göz önünde bulundurulması suretiyle, adapte olabildikleri söylenebilir.¹³

Başörtülü kadınların toplumsal alanda görünür olmaları ile ilgili olarak konumuz bağlamında değinilmesi gereken en önemli mesele, 80'li yıllarda kamusal alanları doldurmaya başlayan başörtülü kadınların, İslamî bir kimlik ve İslamcı bir söylemle ortaya çıkmış olmalarıdır. Diğer bir ifade ile bu dönemde tesettürlü kıyafetleriyle toplumsal alanda görünür olmaya başlayan kadınların argümanları, kitabi dine dayalı, dindarlıklarını bilinçli bir şekilde yaşayan bireyler olduklarını ispat etme yönündedir.¹⁴ Ancak 80'li yılların başlarında başörtülü kadınların toplumsal hayat içerisinde dindar kimliklerini ön plana çıkararak var olmaları¹⁵ durumu "*biz de buradayız*" mesajı verme amaçlı olsa da toplumsal alanda var olma biçimi zaman içerisinde farklı formlara dönüşmeye başlamıştır. Nitekim günümüz Türkiye'sine bakıldığında dindar bireylerin, dini ve dindarlıklarını geri planda bırakarak kendi yaşam tarzlarından tamamen farklı yaşam tarzlarına sahip bireyler ile benzer davranışlar sergilemeye başladıkları görülmektedir. Örneğin Avcı'nın gerçekleştirdiği araştırma kapsamında görüştüğü dindar gençlerden birisi, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"İslam ve İslam'ın en önemli dinamiği ve hareket ettirici unsuru olarak gençler tüm Cumhuriyet tarihi boyunca dinî yönlerini açığa çıkaramamışlar aksine gizlemek zorunda kalmışlardır. Hep gerici, yobaz olarak algılanmış ve yorumlanmışlardır. Son dönemde gençlerin bu genel kabulleri yıkmak için kendi alanları dışında da var olduklarını göstermek ve kendilerini dışarıda tutan, "ötekileştiren" kesimle aynı ilgi ve beğenileri paylaşabileceklerini göstermek için sergiledikleri gayri iradi bir tepkidir bu durum. Yani kendilerinin de var olduklarını gösteren bir savuma mekanizmasıdır ve İslamcı gençlerin "biz her yerde varız ve başarılıyız" düşüncesiyle ortaya koydukları var olma, kendilerini ispatlama çabasıdır. Çünkü bu gençler Doğu'dan Batı'ya tüm kültür ürünlerini çok iyi takip etmekte, okumakta, yorumlamakta ve kendi ürünlerini ortaya koyma çabasındadırlar.¹⁶

Bu durumu diğer bir ifade ile günümüz dindar gençleri, 80'li yıllardaki dindar genç kuşaktan farklı olarak modern yaşamı ve bu çerçevede dindar olmayan bireylerin yaşam tarzlarını içselleştirmiş görünmekle birlikte, dindar kimliklerini de korumaya devam etmektedir şeklinde, din ile modernitenin

⁹ Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri*, 202-203.

¹⁰ Bryan Wilson, *Religion in Secular Society* (London: Penguin Books, 1969), 14.

¹¹ Steve Bruce, "Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme", çev. İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. İhsan Çapcıoğlu - M. Ali Kirman (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 25-26.

¹² Ali Köse, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği: Kutsalın Dönüşü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 176.

¹³ Halil Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018), 213.

¹⁴ Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri*, 230.

¹⁵ Nilüfer Göle, *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri* (İstanbul: Metis Yayınları, 2000), 75.

¹⁶ Özlem Avcı, *İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği: İki Dünya Arasında* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 216-217.

birbirini karşılıklı etkileyerek bir arada bulunması durumunu ifade eden eklektik paradigma¹⁷ çerçevesinde açıklamak mümkündür.

Günümüz Türk toplumunda kamusal alanda var olan başörtülü dindar kadınların 80'li yıllardan günümüze dek uzanan süreçte farklılaşan hayat tarzları ve toplumsal alanda görünür olma biçimleri üzerinde, 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin de büyük etkisinin olduğu, yadsınamaz bir gerçektir. Bu dönemden itibaren toplumsal alanda görünür olan dindar kesime mensup başörtülü kadınlar, geçmiş dönemlerde olduğundan farklı olarak dindarlıklarını serbest bir biçimde yaşama imkânı elde etmiştir. Asef Bayat'ın deyişiyle (1996) *post-İslamcılık* şeklinde açıklanan bu durum, dinî hayat ile toplumsal özgürlüğü bir arada yaşama çabası anlamına gelmektedir.¹⁸

2. Başörtülü Kadın, Serbest Zaman ve Tüketim

Geleneksel yaşamdan modern yaşama geçiş sürecinde ortaya çıkan ve sanayileşme süreci ile önem kazanan serbest zaman kavramı, modern toplumların en belirgin özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Krauss'a göre serbest zaman "*birçok kültürel ve kamu hizmeti kapsamı içindeki hobiler ve meşguliyetler dizisine katılım suretiyle benlik geliştirmek için serbestçe kullanım hakkı ve fırsatları*"¹⁹ nı ifade etmektedir.¹⁹ Buna göre, bireylerin ekonomik kazanç sağlama amacı olmaksızın toplumsal alanda icra ettikleri her türden faaliyet, bir serbest zaman aktivitesi sayılabilir.

Toplumu oluşturan bireylerin yaşam tarzlarını ve süreç içerisinde yaşam tarzlarında meydana gelen değişiklikleri anlamlandırma noktasında, postmodern toplumsal yapılar içerisinde önemli bir konumda bulunan tüketim ise, kültür ve yaşam tarzlarına gönderme yapan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede değerlendirmek gerekirse Türk toplumunda başörtülü dindar kadınların değişen yaşam biçimlerini anlamlandırma noktasında tüketim olgusu, önem arz etmektedir. Zira bireylerin çalışma alanı dışındaki alanlarda varoluş biçimleri, gündelik hayat içerisinde gerçekleştirdikleri serbest zaman faaliyetlerinde karşımıza çıkmakta ve günümüzde pek çok serbest zaman faaliyetinin, bireyleri tüketime yönlendirdiği görülmektedir.

Daha çok postmodern toplumsal yapılarda karşılaşılan tüketim olgusunu değerlendirmek gerekirse, tüketim nesnelere bireylerin kimliğini ve statüsünü belirleyen sembolik anlamlar üstlendiği ve farklı yaşam tarzlarına sahip bireyler arasında bir etkileşim sağladığı ifade edilebilir.²⁰ Buna göre Türk toplumu içerisinde İslamiyet'in taşıyıcıları olarak kabul edilen dindar kesim, günümüzde artık modernitenin içerisindeki aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim postmodern toplumsal yapıyla birlikte önem kazanan tüketim olgusu, her kesime hitap eden ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, başörtülü dindar kadınların postmodern toplumsal yapıyı içselleştirmelerini bu noktada kolaylaştırmıştır. Örneğin dünyaca ünlü spor malzemesi üreticilerinden biri olan Nike, 2019 yılının sonlarında tesettür giyime uygun mayo üretmiştir²¹. Benzer şekilde yine Nike markasının 2017 yılında Müslüman kadın atletler için başörtüsü ürettiği görülmektedir²². Buradan hareketle artık postmodern tüketim anlayışına uyum sağlayan tesettürlü dindar bireylerin ilgi ve talepleri doğrultusunda, farklı tüketim ürünlerinin ortaya çıkmaya başladığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla başörtülü muhafazakar kadınların rahatça denize-havuza girebilmelerini sağlayan veya farklı türden serbest zaman faaliyetleri gerçekleştirmelerine olanak tanıyan ürünlere ulaşmanın, eskiye kıyasla günümüzde çok daha kolay olduğu ifade edilebilir. Bu durumu Göle'nin belirttiğine göre, dindar bireyler artık modern yapının sunduğu imkanları kullanmakta ve bu yapıya ait davranış kalıplarını, dini alana başvurarak araçsallaştırmakta²³ şeklinde açıklamak mümkündür.

¹⁷ Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 138-143.

¹⁸ Bülent Batuman, *Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti*, çev. Şahika Tokel (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 21.

¹⁹ Zeki Arslantürk - Tayfun Amman, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), 347.

²⁰ İhsan Çapcıoğlu, *Modernleşen Türkiye'de Din ve Toplum* (Ankara: Otto Yayınları, 2011), 55.

²¹ Sophie Gallagher, "Nike Launches First Ever Swimming Hijab", *The Independent* (10 Aralık 2019), blm. Lifestyle.

²² <https://www.milliyet.com.tr/skorer/galeri/nike-turban-uretti-2410926/18-Mayis-2020>.

²³ Nilüfer Göle, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa* (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 30-31.

Konumuz bağlamında başörtülü muhafazakar kadınların postmodern toplum yapısına uyum sağlamalarını, Aydınalp²⁴ tarafından oluşturulan *özerk sekülerleşmeler* kavramı üzerinden de okumak mümkündür. Özerk sekülerleşme çeşitlerinden biri olan *özdeşleşerek özerk sekülerleşme*, bireylerin sahip oldukları herhangi bir kavram, sembol veya ürünle “buradayım” mesajı vermeye çalışmalarını ifade etmektedir. Bununla birlikte kanıksayarak özerk sekülerleşme kavramı ise bireylerin davranışlarının sosyal çevre tarafından belirlendiğini ve bu durumun birey üzerinde baskı oluşturduğunu ifade etmektedir.²⁵ Nitekim araştırmamız çerçevesinde başörtülü kadınların dindar kimliklerini koruyarak toplumsal hayatın dayattığı davranış biçimlerini içselleştirdikleri, diğer bir ifadeyle modernleşmeye ayak uydurabildikleri söylenebilir.²⁶ Önceki paragraflarda da ifade edildiği üzere, 80’li yıllarda dinî ölçüler çerçevesinde giyinmeye önem veren ve kamusal alanda dikkat çekmeden var olmaya çalışan başörtülü dindar kadınların, 90’lı yılların başlarından itibaren kıyafet tarzlarında önemli değişiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Bu süreçten önce dinî kurallar temel alınarak eleştirilen birçok konu, bu dönemden sonra artan bir biçimde farklı formlar altında karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda tesettürlü kıyafet modası ve muhafazakâr tatil imkanları gibi çeşitli formların, artık dindar bireyler tarafından da içselleştirilmeye başlandığı görülmektedir.²⁷ Bu durum Barbarosoğlu’nun da ifade ettiği üzere, zaman içerisinde tesettürlü kadınların kıyafetlerinde önce renklerden başlayıp, sonra tarzlarını gittikçe etkisi altına alan “bedenim benimdir ve buradadır”²⁸ anlayışının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Dindar kadınlar tüm bu süreçlere uyum sağlarken tesettürlerinden ve dindarlıklarından vazgeçmeyerek, seküler değerler ile İslamî değerleri bir arada yaşatıp kamusal alanda görünürlüklerini artırmaya devam etmektedir. Bourdieu’nun bireylerin zamanla, içerisinde yaşadıkları toplumun normlarına uyum sağlamak amacıyla kendi yaşam tarzlarından farklı yaşam tarzlarını içselleştirmeleri şeklinde açıkladığı habitus²⁹ kavramı da bu durumu anlamlandırma noktasında önem arz etmektedir. Bu noktada başörtülü muhafazakar kadınların dinî habitus ile modern toplumsal habitusu birleştirmek suretiyle, kendilerine has yeni bir habitus ürettiklerinden söz edilebilir.

Araştırmamız kapsamında değerlendirmek gerekirse, modern Türk toplumu içerisinde tesettürlü dindar kadınlar, 80’li yıllarda görünür olmaya başlayan tesettürlü dindar kadınlardan, yaşam tarzları noktasında ayrılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tesettürlü dindar kadınların toplumsal hayat içerisinde görünür olma biçimleri, 90’lı yılların başlarından günümüze kadar geçen süreçte artan bir biçimde “modern”leşmeye devam etmektedir. Atay’ın ifadesiyle günümüzde artık “tesettür emirdir denilen devrin kapandığı, tesettür güzeldir denilen günlerin belirlediği bir döneme doğru gitmekteyiz”.³⁰ Nitekim araştırmamıza katılan başörtülü kadın bireylerin kendilerini dindar olarak tanımlamakla birlikte serbest zamanlarını dinin gerektirdiklerinden ziyade, toplumsal normlar çerçevesindeki davranış kalıplarına göre şekillendirdikleri görülmektedir. Diğer bir ifade ile başörtülü kadınlar bireysel anlamda dindarlıklarını devam ettirmekte, fakat toplumsal hayat içerisindeyken davranışlarını, bu hayatın dayattığı ölçülere göre şekillendirmektedir.

3. Verilerin Analizi

Araştırmada iddia edildiği üzere yaşam tarzlarında ortaya çıkan bu farklılaşma, başörtülü muhafazakar kadınların serbest zaman değerlendirme biçimleri çerçevesinde, Asanatuci ve Aydınalp tarafından geliştirilen ve 11 sorudan oluşan, “Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Eğilimi Ölçeği” ile analiz edilmiştir. Amaca yönelik ifadelerden oluşan ölçek hazırlandıktan sonra öncelikle ölçeğe ait boyutları tespit etmek amacıyla IBM SPSS programında Keşfedici Faktör Analizi (KFA) uygulanmış,

²⁴ Bkz. Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme*.

²⁵ Halil Aydınalp – Volkan Ertit (ed.), *Sekülerleşme Tartışmaları* (Ankara: Kadim Yayınları, 2019), 177.

²⁶ Ali Köse, *Laik Ama Kutsal* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 17-18.

²⁷ Ali Köse, *Enteller Aleykümselam Der Mi?* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 15.

²⁸ Fatma Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem* (İstanbul: Profil Yayınları, 2013), 96.

²⁹ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, çev. R. Nice (Cambridge: Cambridge University of Press, 1977).

³⁰ Tayfun Atay, *Din Hayattan Çıkar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 83.

sonrasında ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla Cronbach Alpha (CA) güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Sahada ilk kez kullanılması dolayısıyla ölçeğe, Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modeli (KEKK-YEM) kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi de uygulanmıştır. Güvenirlik, bir ölçeğin her uygulandığında benzer sonuçlar elde edileceğini, dolayısıyla tutarlı olduğu ifade etmektedir.³¹ Bu anlamda bir ölçek oluşturulurken güvenilirlik testi uygulanması, önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan Keşfedici Faktör Analizi ile Doğrulayıcı Faktör Analizleri sonucunda değerleri literatür ölçütlerini karşıladığı görülen ölçekler 706 başörtülü kadın katılımcıya, tarama metotlarından biri olan anket yöntemi vasıtasıyla, olasılığa dayalı olmayan örnekleme çeşitlerinden uygun örnekleme (araştırmacının çevresinden seçtiği örneklem), amaçlı örnekleme (istenilen özellikleri taşıdığı varsayılan örneklem) ve kartopu örnekleme (bir örneklem grup aracılığıyla diğer örneklemlere ulaşma) yöntemleri kullanılarak uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizleri, Smart PLS Version 3.3.2. ve IBM SPSS Statistics 26 programlarında gerçekleştirilmiştir.

4. Bulgular ve Sonuç

706 katılımcıyla gerçekleştirilen bu araştırmanın sonucuna göre geleneksel değerler ile modernitenin dayattığı değerler arasında kalan başörtülü kadınların gelenekselden tam bir ayrışma yaşamadığı ancak toplumsal alanda gerçekleştirdikleri serbest zaman faaliyetlerinde önemli ölçüde bir sekülerleşme yaşadıkları ifade edilebilir. Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan başörtülü muhafazakar kadınların serbest zaman eğilimi ortalamaları, geliştirilen ölçeğin alt boyutları üzerinden gösterilmektedir.

Tablo 1: Serbest Zaman Eğilimi Ortalamaları³²

N=706	Ort	SS	Basıklık	Çarpıklık
Serbest Zamanda Dinî Liberalleşme	3,09	,89	-,918	-,202
Serbest Zamanda Seküler Gerilim	3,45	,91	,091	-,843
Serbest Zamanda Dünyevileşme	3,43	,90	-,258	-,817
Serbest Zamanda Spor ve Konser	2,73	,94	-,752	,274
Toplam	3,15	,64	-,480	-,150

Tablo incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip iki boyutun serbest zamanda seküler gerilim ile serbest zamanda dünyevileşme olduğu görülmektedir. Dolayısıyla başörtülü kadınların, diğer iki boyuta kıyasla serbest zamanda dünyevileşme eğilimleri ile serbest zamanda seküler gerilimlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak ayrıca belirtmek gerekmektedir ki, seküler gerilim boyutunun ortalamasının yüksek çıkmış olmasının nedeni, bu boyut altındaki ifadelerin ters kodlanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle bu boyut altındaki *sevme rağmen dinî hassasiyetlerim sebebiyle denize/havuza giremiyorum* ile *tatillerde dinî ölçülere uygun kıyafet bulmakta zorlanıyorum* ifadeleri olumsuz anlama sahiptir ve bu ifadelere olumsuz yanıt veren katılımcıların toplam puanları daha yüksek olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla araştırmaya katılan başörtülü kadınların bu açıdan bakıldığında serbest zaman eğilimlerinde daha az seküler gerilim yaşadıkları, içerisinde buldukları toplumsal koşullara uyum sağlama noktasında kendilerini daha rahat hissettikleri ifade edilebilir. Serbest zamanda dinî liberalleşme boyutunun ise

³¹ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 113.

³² Asanatici, *Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Algısı*, 117.

ortalaması yüksek çıkan bir diğer boyut olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcılar serbest zaman aktivitelerinde din ile ilgili bir durum söz konusu olduğunda daha esnek tavırlar sergileyebilmektedir. Örneğin ölçekteki ifadeler göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların, *dinde zamanın şartlarına göre serbest zaman faaliyetleri yeniden yorumlanmalıdır; dinimi iç dünyamda yaşadığım için serbest zaman tercihlerimi etkilemiyor* ile *alışverişlerimde/aldığım hizmetlerde dinden ziyade kaliteye önem veririm* şeklindeki ifadeler büyük oranda olumlu yanıtlar verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte spor ve konser boyutu ortalamasının 3'ün altında kaldığı, dolayısıyla en düşük ortalamaya sahip boyut olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum başörtülü muhafazakar kadınların her ne kadar modern toplum yapısına uyum sağlama noktasında kendilerini rahat hissetseler de manevi değerleri hala önemsedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmaya katılan başörtülü muhafazakar kadınların kendilerine yöneltilen her bir ifadeye verdikleri yanıtların ortalamaları ise Tablo-2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Serbest Zaman Eğilimi Ölçeği³³

(KMO=0,818 , CA =0,787 x²=2063,031, df=66, p=0.00, Açıklanan Varyans=62,874				
Faktör 1 Serbest Zamanda Dinî Liberalleşme	N	M	SD	Madde Yüğü
S3 Dinde zamanın şartlarına göre serbest zaman faaliyetleri yeniden yorumlanmalıdır	706	3,21	1,220	,785
S4 Gençlerin evlilik öncesi toplumsal alanlarda serbest zaman geçirmelerinde bir sakınca görmüyorum.	706	3,35	1,155	,694
S2 Farklı hayat tarzlarına sahip bireylerle aynı ortamda serbest zaman faaliyetinde bulunabilirim	706	3,16	1,233	,694
S1 Dinimi iç dünyamda yaşadığım için serbest zaman tercihlerimi etkilemiyor.	706	2,95	1,199	,662
S5 Alışverişlerimde/aldığım hizmetlerde dinden ziyade kaliteye önem veririm.	706	2,79	1,160	,616
Faktör 2 Serbest Zamanda Dünyevileşme	N	M	SD	Madde Yüğü
S9 Yakın çevremdeki insanlar dünyevî alanlarda serbest zaman geçirmeme sebep oluyor	706	3,45	,994	,900
S10 Maddi durumum iyileştikçe serbest zamanlarımı daha dünyevî ortamlarda geçirdiğimi fark ediyorum.	706	3,42	1,030	,844
Faktör 3 Serbest Zamanda Seküler Gerilim	N	M	SD	Madde Yüğü
S8 Sevmeme rağmen dinî hassasiyetlerim sebebiyle denize/havuzla giremiyorum.	706	3,61	1,052	,848

³³ Asanatici, *Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Algısı*, 122.

S7 Tatillerde dinî ölçülere uygun kıyafet bulmakta zorlanıyorum.	706	3,30	1,115	,809
Faktör 4 Serbest Zamanda Spor ve Konser	N	M	SD	Madde Yüğü
S12 Serbest zamanlarımda spor yaparım.	706	3,04	1,132	,906
S11 Serbest zamanlarımda konserlere giderim.	706	2,43	1,147	,679

Tablo-2'ye göre serbest zamanda dinî liberalleşme boyutuna ait ifadeler incelendiğinde araştırmaya katılan başörtülü kadınların verdikleri yanıtlar doğrultusunda en yüksek ortalamaya sahip ifadenin, 3,35 ile *gençlerin evlilik öncesi toplumsal alanlarda serbest zaman geçirmelerinde bir sakınca görmüyorum* ifadesi olduğu görülmektedir. Bunu takiben 3,21 ortalama ile *dinde zamanın şartlarına göre serbest zaman faaliyetleri yeniden yorumlanmalıdır* ifadesi ile 3,16 ortalamaya sahip *farklı hayat tarzlarına sahip bireylerle aynı ortamda serbest zaman faaliyetinde bulunabilirim* ifadesi gelmektedir. Veriler incelendiğinde başörtülü muhafazakar kadınların, serbest zaman faaliyetleri söz konusu olduğunda dinî değerlerin zamanın şartlarına uygun olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesine sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun bizi, modern dünyaya ait değerlerin dindar bireylerin dahi zihinlerinde var olan din ve dindarlık düşüncesini farklılaştırdığı, bireylerin gündelik yaşamlarını dine uyarlamak yerine dindarlıklarını kendi yaşam tarzlarına göre düzenlemek istedikleri bir toplumsal yapıya doğru götürdüğü ifade edilebilir. Benzer şekilde evlilik öncesi kadın ve erkeğin birlikte serbest zaman geçirmeleri ile ilgili sorunun ortalamasının da yüksek çıkmış olmasının, dinin modern dünyaya uyarlanması gerektiği düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Serbest zamanda dinî liberalleşme boyutundaki diğer ifadelerle bakıldığında *dinimi iç dünyamda yaşadığım için serbest zaman tercihlerimi etkilemiyor* ile *alışverişlerimde/aldığım hizmetlerde dinden ziyade kaliteye önem veririm* ifadelerinin ise 3'ün altında ortalamaya sahip ifadeler olduğu görülmektedir. Buna göre her ne kadar modern değerleri benimsemiş olsalar da başörtülü kadınların, din söz konusu olduğunda birtakım hassasiyetleri sürdürdükleri görülmektedir.

Serbest zamanda dünyevileşme boyutu incelendiğinde ise *yakın çevremdeki insanlar dünyevî alanlarda serbest zaman geçirmeme sebep oluyor* ile *maddi durumum iyileştikçe serbest zamanlarımı daha dünyevî ortamlarda geçirdiğimi fark ediyorum* ifadeleri, yüksek ortalamaya sahip ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu ifadeler ölçek genelinde de en yüksek ortalamaya sahip ikinci ve üçüncü ifadeler olma özelliği göstermektedir. Bu noktada yine araştırmaya katılan başörtülü kadınların serbest zamanlarını genellikle dünyevî ortamlarda geçirdiğini ve bununla birlikte çevrelerindeki bireylerin de kendilerini sekülerleştirdikleri yorumu yapılabilir. Bu durumu açıklamada Amman'ın "örtük sekülerleşme" kavramını kullanmak yerinde olacaktır. Türk toplumunun sekülerleşme deneyimini *açık* ve *örtük sekülerleşme* kavramlarıyla açıklayan Amman, açık sekülerleşme kavramını gündelik hayatını dinden uzak bir şekilde yaşayan bireyler için, örtük sekülerleşme kavramını ise dindar bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde ortaya çıkan sekülerleşmeyi ifade etmek için kullanmıştır.³⁴ Dolayısıyla araştırmamızın örneklemini başörtülü muhafazakar kadınlar olduğu için, ölçekteki ifadelerle verilen yanıtların ortalamalarına bakıldığında örtük bir sekülerleşme yaşandığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte gelir düzeyinin artışının da başörtülü kadınların tüketime dayalı serbest zaman eğilimlerinde, dolayısıyla sekülerleşme düzeylerinde bir artışa neden olduğu söylenebilir.

Serbest zamanda seküler gerilim boyutu incelendiğinde, bu boyutta yer alan *sevmeme rağmen dinî hassasiyetlerim sebebiyle denize/havuza giremiyorum* ifadesinin, kendi boyutu içerisinde olduğu gibi ölçek

³⁴ Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme*, 214.

genelinde de 3,61 ile en yüksek ortalamaya sahip ifade olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada yine ayrıca belirtmek gerekmektedir ki bu soru olumsuz anlam ifade ettiği için ters kodlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle bu soruya katılmıyorum yanıtını veren katılımcılara beş puan verilirken, katılıyorum yanıtını veren katılımcılara bir puan verilmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen sorunun en yüksek ortalamaya sahip soru olduğu belirtilirken bu yüksek ortalamanın, beş puan verilen *katılmıyorum* seçeneğinden elde edildiğine dikkat edilmelidir. Bu durumda başörtülü kadınların, dindar kesime mensup kadınlara yönelik üretilen ve modaya uygun yeni tarz kıyafetlere ulaşmalarının eskiye kıyasla daha kolay olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmak suretiyle, günümüz Türkiye'sinde, deniz ve havuza girme konusunda sıkıntı yaşamadıkları ifade edilebilir. Bu durum Aydınalp'in "özdeşleşerek özerk sekülerleşme" kavramı kullanılarak daha net anlaşılabilir. Aydınalp'e göre özdeşleşerek özerk sekülerleşme her durumda bilinçli olarak gerçekleştirilmeyip, bazı durumlarda grubun bireyi, bazı durumlarda ise bireyin grubu kendi yaşam tarzıyla etkilemesi neticesinde karşıdaki bireyin diğeriyle özdeşim kurarak, ben de buradayım, deme şeklidir.³⁵ Bu araştırmada da başörtülü kadınların büyük bir kısmı, yaşam tarzı kendi yaşam tarzlarından farklı olan bireyler gibi deniz/havuza rahatça girebildiklerini ifade etmiş, bir bakıma onlarla özdeşleşerek aynı serbest zaman faaliyetini, kendi yaşam tarzlarına uygun ürünlerle gerçekleştirebildiklerini belirtmişlerdir.

Yine serbest zamanda seküler gerilim boyutunda yer alan *tatillerde dinî ölçülere uygun kıyafet bulmakta zorlanıyorum* ifadesinin de 3,30 ile yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla başörtülü kadınlar artık kendi yaşam tarzlarına hitap eden giyim modasının ortaya çıkışıyla birlikte tatillerde de dini ölçülere uyan kıyafetlere ulaşabilme konusunda sıkıntı yaşamamaktadır.

Ölçeğe ait boyutlardan sonuncusu olan serbest zamanda spor ve konser boyutu incelendiğinde ise *serbest zamanlarımda spor yaparım* ifadesinin ortalamasının 3,04 ortalamaya, *serbest zamanlarımda konserlere giderim* ifadesinin ise 2,43'le hem kendi boyutunda hem ölçek genelinde en düşük ortalamaya sahip ifade olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ifade kapsamında verilen yanıtlar doğrultusunda, araştırmanın yaş, gelir düzeyi ve eğitim seviyesi gibi çeşitli bağımsız değişkenlerine göre farklılık gösterebileceği de göz önünde bulundurulmak suretiyle, başörtülü kadınların, serbest zaman faaliyetlerinde seküler tutumlar sergiliyor olsalar da dinî hassasiyetlerinin halen devam ettiği ifade edilebilir.

Araştırmadan elde edilen verilerin standart sapmaları değerlendirildiğinde ise standart sapması en düşük olan ifade *yakın çevremdeki insanlar dünyevî alanlarda serbest zaman geçirmeme sebep oluyor* ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların bu ifadeye verdikleri yanıtların birbiriyle daha fazla benzeştiği söylenebilir. Bu ifade aynı zamanda yüksek ortalamaya sahip ifadelerden biri olma özelliği de göstermektedir. Bu noktada başörtülü kadınların bu ifadeye daha yüksek oranda olumlu yanıtlar verdiğini belirtmekle birlikte standart sapmasının da düşük olması sebebiyle hem birbirine benzer hem de olumlu yanıtlar verildiği yorumunu yapmak mümkündür. Burada yine sekülerleşme kavramına değinecek olursak başörtülü kadınların özdeşleşerek özerk sekülerleşme yoluyla, dini yaşam tarzları göz önünde bulundurulduğunda kendilerinin de çok tasvip etmedikleri bir durum olarak dünyevi ortamlarda buldukları ve bu dünyevi ortamlarda bulunma durumunu da örtük sekülerleşme yoluyla, yani tam anlamıyla bir sekülerleşmeden ziyade dindar-muhafazakar kimliklerini korumak suretiyle gerçekleştirdikleri söylenebilir.

Sonuç itibariyle bu veriler doğrultusunda başörtülü kadınların genel anlamda bir sekülerleşme yaşadıklarından söz edilebilir. Özellikle muhafazakar kesime mensup başörtülü kadınların 1970 ve 80'li yıllarda temel hak ve özgürlükler konusunda toplumdaki diğer bireylerle eşit muamele görmek yönündeki talepleri, 90'lı yıllar itibarı ile yine bu söylem önemini korumaya devam etse de, öncekinden farklı anlamlara bürünerek karşımıza çıkmaya başlamıştır. Genel bir ifadeyle bu tarihten itibaren günümüze kadar geçen süreçte başörtülü kadınlar dindarlıklarını simgeleyen kıyafetlerinden vazgeçmemişler, ancak görünüş itibarı ile *modern* bir çizgiye kaymış olup toplumdaki seküler bireylerle benzer yaşam tarzlarına

³⁵ Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme*, 223.

sahip olmaya başlamışlardır. Bu noktada başörtülü kadınların bir sekülerleşme yaşadıklarından söz etmek mümkün olmakla birlikte yaşanan bu sekülerleşmenin, din ve modernitenin bir arada bulunması şeklinde ifade edilen eklettik paradigmaya benzer bir biçimde gerçekleştiği söylenebilir. Ancak yaşanan bu sekülerleşme her zaman istenilen yahut bilinçli olarak yerine getirilen bir eylem olmamakla birlikte özerk sekülerleşmeler kavramı çerçevesinde bireyin yaşadığı ortama uyum sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği davranışları ifade etmektedir. Başörtülü kadınların da bu anlamda modern yaşamın gerektirdiklerini serbest zaman değerlendirme tarzları üzerinden gözler önüne serdiğini, ilk başlarda özdeşleşerek özerk sekülerleşme yaşasalar da bunun zaman içerisinde kanıksayarak yaşanan özerk sekülerleşmeye dönüştüğünü ifade etmek mümkündür.

Beyanname

1. Finans/Teşvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

3. Etik Beyan: Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

“Başörtülü Muhafazakar Kadınların Değişen Yaşam Biçimlerinin Serbest Zaman Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi” adlı bu makale kapsamında gerçekleştirilen alan araştırmasının etik kurul onayı Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu’ndan Ocak 2022 tarih ve 2022-23 sayı no ile alınmıştır.

Kaynakça

- Abalı, Nurullah. *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2009.
- Arslantürk, Zeki - Amman, Tayfun. *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Asanatuci, Zülal. *Başörtülü Muhafazakar Kadınlarda Serbest Zaman Algısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Atay, Tayfun. *Din Hayattan Çıkar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Avcı, Özlem. *İstanbul’da Dindar Üniversite Gençliği: İki Dünya Arasında*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Aydınalp, Halil. *Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.
- Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Şov ve Mahrem*. İstanbul: Profil Yayınları, 2013.
- Batuman, Bülent. *Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti*. çev. Şahika Tokel. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice*. çev. R. Nice. Cambridge: Cambridge University of Press, 1977.
- Bruce, Steve. “Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme”. çev. İhsan Çapcıoğlu. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. İhsan Çapcıoğlu - M. Ali Kirman. 25-45. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Çapcıoğlu, İhsan. *Modernleşen Türkiye’de Din ve Toplum*. Ankara: Otto Yayınları, 2011.
- Gallagher, Sophie. “Nike Launches First Ever Swimming Hijab”. *The Independent* (10 Aralık 2019), blm. Lifestyle. <https://www.independent.co.uk/life-style/fashion/nike-victory-swim-hijab-collection-online-a9240481.html>
- Göle, Nilüfer. *İç İç Girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Göle, Nilüfer. *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Kirman, M. Ali - Ertit, Volkan (ed.). *Sekülerleşme Tartışmaları*. Ankara: Kadim Yayınları, 2019.
- Köse, Ali. *21. Yüzyılda Dinin Geleceği: Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Köse, Ali. *Enteller Aleyküm Selam Der Mi?* İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Köse, Ali. *Laik Ama Kutsal*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Okumuş, Ejder. *Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi Din-Devlet İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Özay, Mehmet. *Sekülerleşme ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Özdalga, Elisabeth. *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*. çev. Gamze Türkoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Wilson, Bryan. *Religion in Secular Society*. London: Penguin Books, 1969.

İnternet Kaynakları:

<https://www.milliyet.com.tr/skorer/galeri/nike-turban-uretti-2410926/> / 18 Mayıs 2020.